

Bisdome Breda

Bezoekadres
Veemarktstraat 48
4811 ZH Breda

Postadres
Postbus 90.189
4800 RN Breda
T 076 - 522 34 44
F 076 - 521 62 44

www.bisdombreda.nl

Email: bisschop@bisdombreda.nl
Kenmerk: 018/22/2018
Betreft: pastorale brief over de kerkgebouwen

Breda, 29 maart 2018

De zorgvuldige omgang met onze kerkgebouwen

Geachte dames en heren,

In veel parochies staat de zorg voor de kerkgebouwen hoog op de agenda. Beleid met betrekking tot behoud (of afstoting) van kerken wordt ontwikkeld en uitgevoerd, passend onderhoud van de gebouwen moet worden bepaald, de financiën van de kerken vragen aandacht, en er wordt nagedacht over het juiste gebruik van de kerkgebouwen. Het zijn vragen en processen die (veel) tijd, zorgvuldigheid, aandacht en inzet vragen. Om u hierbij te ondersteunen en richting te wijzen richt ik me in deze brief over de kerkgebouwen tot u.

1. Kerkgebouw en Parochieplan

Parochies zijn trots op hun kerkgebouwen, en dat zijn ze met recht en met reden. Voor de parochiebesturen zijn de kerkgebouwen echter niet alleen een lust: ze geven ook zorgen. Het onderhoud van de gebouwen gaat de mogelijkheden van een parochiebestuur vaak te boven, en in meerdere parochies zijn de kerkgebouwen groter (in omvang en getal) dan nodig is voor de dagelijkse en wekelijkse pastorale behoefte. Sinds het diocesaan pastoraal beleidsproject "In de duizend gezichten van Uw volk"- werken parochies met het opstellen en uitvoeren van een gebouwenplan, als één van de zes onderdelen van een parochieplan. Met het oog op de toekomst denken ze na over de materiële en de immateriële aspecten van de kerkgebouwen.

Parochiebesturen zijn verantwoordelijk voor het gewone beheer van de kerken die voor de eredienst bestemd zijn. Ze zien zich ook geplaagd voor vragen die het gewone beheer overstijgen, zoals: welke gebouwen zullen worden bewaard (al dan niet heringericht) en van welke gebouwen zou de parochie afscheid moeten nemen? Bij het beantwoorden van deze vragen heeft de bisschop een eigen verantwoordelijkheid, juist omdat het gewijde ruimtes betreft die bestemd werden voor de eredienst.

Het proces van het maken van de juiste keuzes is complex en vraagt veel expertise. Om parochiebesturen te helpen bij het opstellen van een gebouwenplan heeft het bisdom al eerder, in 2013, een speciale analecta uitgegeven. Deze is nog steeds een goed hulpmiddel voor besturen om een gebouwenplan op te stellen. Steeds vaker klinkt ook de vraag naar gebruiksmogelijkheden voor kerkgebouwen in en door de parochie.

Vanuit mijn eigen verantwoordelijkheid voor de juiste omgang met de gewijde ruimte en de voormalige gewijde ruimte kom ik in deze brief ook aan die vraag tegemoet en wijs ik u, pastoors, parochiebesturen en pastorale teams, richting voor het zorgvuldig gebruik van de kerken.

2. Huis van God

Ten eerste is het hierbij van belang dat we ons realiseren dat een kerkgebouw een bijzonder gebouw is. Wat een katholieke kerk gemeenschappelijk heeft met alle gebouwen is dat het gemaakt is van hout en steen en van glas en staal. Het vraagt om goede voorzieningen (verwarming, technische installaties, ventilatie) en om goed onderhoud (om het wind- en waterdicht te houden, om het te beschermen tegen invloeden van 'weer en worm'). Wat een katholieke kerk onderscheidt van andere gebouwen is dat het door de kerkwijding een huis van God is, een "domus Dei". Bij de wijding van de kerk worden 12 kruisjes in de muren van de kerk gezalft – met hetzelfde H. Chrisma waarmee vormelingen sacramenteel gevormd worden. De muren van een katholieke kerk omsluiten zo een gewijde ruimte die bestemd is voor de ontmoeting van God en mensen in de eredienst.

Als huis van God is de kerk een plaats van gebed: een plaats waar God wordt geloofd en geprezen, waar zijn Woord wordt gelezen en gehoord, waar mensen hun vragen en vreugden bij God brengen, waar mensen stil worden omwille van het leven en omwille van Hem die het leven geeft, en waar mensen aanspreekbaar willen zijn voor de heilige God. Het is de plaats waar de (eerste) Communie wordt gevierd, waar Christus aanwezig is in het heilig Sacrament in het tabernakel, waarbij altijd de godslamp brandt. Het is de plaats waar mensen levenskeuzes maken en bevestigen in het Doopsel en Vormsel, en waar mensen elkaar het ja-woord geven voor God. Het is ook de plaats waar mensen een overleden dierbare aan God toevertrouwen. De gewijde kerkruimte is de plaats waar mensen, gesterkt door Woord en Sacrament, gezonden worden om hun taken in Kerk en wereld te hernemen.

3. Het gebruik van de kerkgebouwen

De bijzondere status van het kerkgebouw vraagt dat het gebruik van de ruimte en het gedrag in de ruimte dienen te passen bij de gewijde staat. Zorgvuldige en respectvolle omgang met de kerkgebouwen is ook vereist wanneer een kerkgebouw niet meer voor de eredienst benut wordt, en wanneer het aan de eredienst onttrokken wordt om een andere bestemming te krijgen. Een nieuwe, profane functie van het gebouw mag niet tekort doen aan de voormalige, gewijde functie van het gebouw. In de al eerder genoemde speciale analecta, en in andere uitgaven van het bisdom, zijn daar regels voor gegeven. We zien dat een samenspel van parochies en bisdom, ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid en mogelijkheden, het vaak mogelijk maakt om een passende bestemming voor een voormalig kerkgebouw te realiseren.

Ik sta stil bij het gebruik van kerken voor de eredienst, bij niet-liturgisch gebruik van kerken en bij de omgang met kerken die voor de eredienst gesloten zijn.

Bisdome Breda

3a. Gebruik voor de eredienst

Veel pastorale teams en parochiebesturen denken er over na hoe zij de kerkgebouwen van hun parochie het best kunnen benutten voor de eredienst. Zoals al opgemerkt: de kerken zijn regelmatig te groot voor het aantal gelovigen, en er zijn er te veel voor het team om overal de liturgie van de Kerk te kunnen vieren. De opbouw van de éne parochie is er mee gediend dat gelovigen in één of enkele kerken op zondag samenkomen om de eucharistie te vieren. Ten diepste immers wordt de parochiegemeenschap als gemeenschap van gelovigen opgebouwd vanuit de ontmoeting met Christus in de viering van de eucharistie, bron en hoogtepunt van heel het christelijk leven, zoals het Tweede Vaticaans Concilie ons leert.

Om parochies te helpen bij het maken van de juiste keuzes vraag ik aan de pastoors om met hun pastorale teams en parochiebesturen in hun parochies één kerk aan te wijzen die als 'parochiekerk' geldt. Andere kerken, die de parochie (nog) wil behouden als gebouwen voor de eredienst, kunnen een 'kerk' of 'kapel' worden. De meeste parochies hebben inmiddels, in overleg met het bisdom, één van hun kerkgebouwen als parochiekerk aangewezen. De parochies die dat nog niet gedaan hebben vraag ik mij daarover een voorstel te doen.

Parochiekerk

De parochiekerk is het kerkgebouw waar de liturgie van de Kerk in haar volheid wordt gevierd, met op een vast tijdstip op zondag de viering van de Eucharistie, en met een eucharistieviering op de kerkelijke (hoog)feesten. Er kan op zondag of op de vooravond een tweede eucharistieviering worden verzorgd; er kan eventueel ook naast de eucharistieviering een gebedsdienst worden gehouden.

In de parochiekerk wordt het paastriduüm gevierd. Zo mogelijk wordt op weekdays de eucharistie gevierd en/of het getijdengebed gebeden. De kerk is geregeld open voor gebed. In de parochiekerk wordt gedoopt, en vinden huwelijken en uitvaartvieringen plaats. De parochiekerk is de aangewezen kerk voor de viering van de Eerste Heilige Communie en het Vormsel, en er is gelegenheid voor het Sacrament van Boete en Verzoening.

Kerk

Een 'kerk' is een kerkgebouw waar op zondag (of zaterdagavond) zo mogelijk de eucharistie wordt gevierd, maar waar niet het volledig liturgisch aanbod wordt verzorgd (bijvoorbeeld niet het paastriduüm). Op dagen door de week kan de eucharistie worden gevierd, en er kunnen gebedsdiensten (getijdengebed, rozenkransgebed, Taizégebed) door de week worden gehouden. In een kerk kan worden gedoopt en er kunnen huwelijks- en uitvaartvieringen worden verzorgd. Zo mogelijk is de kerk (of een gedeelte ervan) geregeld open voor gebed.

Kapel

Een 'kapel' in de parochie is een kerkgebouw dat bestemd is voor de eredienst, maar waar geen viering van de zondag plaatsvindt (ook niet op de vooravond van de zondag). Dat onderscheidt de 'kerk' van de 'kapel'. Net als in de 'kerk' kan in de 'kapel' door de week de eucharistie gevierd worden, en kan er het getijdengebed, het rozenkransgebed of een andere gebedsdienst worden verzorgd. Ook kan in de kapel worden gedoopt en kunnen er huwelijksvieringen en uitvaartvieringen worden verzorgd. Zo mogelijk is de kapel (of een gedeelte daarvan) regelmatig open voor gebed. Op bijzondere momenten (bijvoorbeeld het patroonsfeest) kan in de kapel op zondag de eucharistie worden gevierd.

Zowel in de parochiekerk, de kerk als in de kapel wordt het H. Sacrament in het tabernakel bewaard, soms in een aparte Sacramentskapel. Dat maakt het mogelijk om aan gelovigen de H. Communie uit te reiken buiten de Eucharistieviering. De gewijde aard van het gebouw en de aanwezigheid van het H. Sacrament vragen er om dat het gebouw met gepaste eerbied wordt betreden en benut.

Devotiekapel

Een devotiekapel is een openbaar toegankelijk gezegende plaats, waar gelegenheid is voor persoonlijk gebed. In een devotiekapel worden geen vieringen of diensten gehouden. Er is geen tabernakel in een devotiekapel.

3b. Niet-liturgisch gebruik

Zoals al gezegd, de kerkgebouwen zijn gewijde gebouwen, bestemd voor de eredienst. Dat is hun eigenlijke functie. Steeds vaker echter klinken vragen naar niet-liturgisch gebruik van de gewijde ruimte. Soms geldt dat als vanzelfsprekendheid, en worden die vragen niet meer gesteld. Bij de eerste rondgang langs parochies voor ontmoeting in 2012 was het voor mij een vreemde gewaarwording te merken dat de gewijde ruimte voor sociale activiteiten gebruikt werd, zoals koffie drinken na een viering, met koffiekannen op het altaar.

Vanzelfsprekend is dat een parochie middelen nodig heeft voor het onderhoud van de kerken. Het is ook duidelijk dat een parochie nood kan hebben aan passende ruimtes voor pastorale activiteiten. De gewijde ruimte is echter alleen voor de eredienst bestemd. Eerder hebben de Nederlandse bisschoppen in dit verband het volgende gezegd: 'Een andere optie is dat het kerkgebouw in zijn geheel kerk blijft, maar ook voor andere doeleinden wordt gebruikt dan alleen voor liturgische vieringen of directe pastorale activiteiten. De programma's die uitgevoerd worden, moeten dan in het verlengde liggen van de eigenlijke liturgische functie van de kerk (orgelconcerten, kooravonden, kerstconcert, paasatorium, inleidingen over religieuze onderwerpen en andere passende culturele activiteiten'. (Het kerkgebouw als getuige van de christelijke traditie. Uitgangspunten van beleid voor kerkgebouwen (2008), in Liturgische documentatie 13, 202-208).

Sociale activiteiten of activiteiten die als eerste doel hebben het verwerven van inkomsten voor onderhoud, passen niet bij de gewijde staat van de kerk. Het past helemaal niet wanneer deze activiteiten worden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van anderen dan het pastorale team. Een mogelijke en inmiddels beproefde uitweg uit deze moeilijkheid is herinrichting van de gewijde ruimte. Herinrichting betekent dat binnen één kerk de gewijde en een profane functie gescheiden worden. De gewijde ruimte wordt verkleind ten gunste van een profane ruimte en er wordt een dichte scheidingswand aangebracht. De profane ruimte wordt onttrokken aan de eredienst. Op deze wijze is het mogelijk om het kerkgebouw te benutten voor pastorale en sociale activiteiten die catechetisch, evangeliserend, diaconaal of kerkopbouwend van aard zijn, en de gewijde ruimte met altaar, tabernakel en priesterkoor te respecteren. Goede voorbeelden van herinrichting zijn in ons bisdom de H. Eligiuskerk te Oostburg, de H. Jacobus-de-Meerdere-kerk te Fijnaart en de H. Martinuskerk te Rucphen.

Herinrichting vraagt om een zorgvuldige afweging van alle bouwkundige en pastorale (on)mogelijkheden en biedt niet in alle omstandigheden een uitkomst. In zo'n situatie moet een andere oplossing gezocht worden, bijvoorbeeld in het zoeken naar een geschikte ruimte in de buurt van de kerk.

3c. Kerken die voor de eredienst gesloten zijn

Er zijn ook kerken waarvan de parochie afscheid moet nemen. Wanneer er geen liturgie meer wordt gevierd in de kerk, wordt de kerk voor de eredienst gesloten. De verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij de pastoor, die de keuze daartoe maakt in samenspraak met het parochiebestuur en het pastoraal team, en met instemming van de bisschop; de kerk blijft echter nog een gewijde ruimte. Pas wanneer de gesloten kerk een andere bestemming krijgt wordt de kerk door de bisschop aan de eredienst onttrokken. In de periode tussen de sluiting voor de eredienst en de onttrekking aan de eredienst staat het gebouw leeg, maar het behoeft wel zorg. Het gebouw moet wind- en waterdicht blijven, beschermd tegen vandalisme, en kosten voor verzekering, onderhoud en energie gaan door.

Het proces om tot herbestemming te komen is vaak intensief en complex. Voor veel parochiebesturen is dit een grote en zware taak, die de mogelijkheden van het bestuur te boven kan gaan. Om die reden verkent het bisdom de mogelijkheid om parochiebesturen hierbij te 'ontzorgen'.

Het bisdom heeft verschillende commissies ingesteld die parochies behulpzaam zijn bij het herbestemmen of herinrichten van kerkgebouwen. De diocesane commissie kerkelijke gebouwen helpt en begeleidt parochies bij het herbestemmen van kerken die voor de eredienst gesloten zijn. Wanneer een kerk wordt herbestemd (voor de eredienst gesloten) of heringericht (met behoud van liturgische functie) dienen religieuze en waardevolle goederen een goede nieuwe bestemming vinden. De diocesane herbestemmingscommissie doet dit samen met de parochie. En wanneer een kerk wordt heringericht moeten de voorstellen voor de herinrichting getoetst worden aan liturgische uitgangspunten en aan aspecten van schoonheid, kunstzinnigheid en praktisch nut. De beoordelingscommissie voor kerkbouw en kerkelijke kunst dient hierbij betrokken te worden. Informatie over de werkwijzen van en protocollen voor deze commissies vindt u op het extranet van het bisdom.

4. Pastorale implicaties bij het gebouwenbeleid

Keuzes met betrekking tot kerkgebouwen worden gemaakt op basis van het pastoraal beleid in de parochie. Het implementeren van het gebouwenplan vraagt om goede begeleiding van parochianen. De wijze waarop dat gebeurt, wordt in het parochieplan aangegeven. Ik reik u graag enkele gedachten aan die in voorkomende gevallen kunnen helpen bij het vaststellen en uitvoeren van de goede begeleiding.

Wanneer helder is dat van één of meer kerken afscheid moet worden genomen is het van belang de parochianen zo goed mogelijk te begeleiden, en hen te stimuleren om thuis te raken in de parochiekerk of een kerk van de parochie, waar zij op zondag de eucharistie kunnen vieren. U kunt dit bevorderen door koren, lectors, kosters en collectanten uit kerken die gesloten worden, of waar op zondag niet meer wordt gevierd, 'mee te nemen' naar de kerken die open blijven. Verschillende parochies in het bisdom hebben hier goede ervaringen mee opgedaan. Wanneer een dierbaar en herkenbaar voorwerp (heiligenbeeld, vaandel, kunstwerk, doopvont) uit het gesloten kerkgebouw kan worden geplaatst in een andere kerk van de parochie, versterkt dat het thuisgevoel voor de parochianen uit de gesloten kerk, en het maakt ook aan de andere parochianen duidelijk dat alle parochianen thuis zijn onder het gezamenlijke dak van de opengebleven kerk(en). Kerkgangers en vrijwilligers die naar een andere kerk gaan moeten zich daar ook echt welkom weten. Dat vraagt vaak dat niet alleen de deuren maar ook de harten worden geopend. Breng vrijwilligers op allerlei taakvelden in de ene parochie samen en maak nieuwe afspraken over

de verdeling en de aanpak van werkzaamheden. Soms is aanpassing van het tijdstip van de vieringen geboden. Een gelijktijdig tijdstip voor vieringen in verschillende kerken beperkt de inzetbaarheid van de pastorale beroepskrachten, en is daarom af te raden. In sommige parochies zijn er goede ervaringen met het aanbieden en verzorgen van vervoer ('kerktaxi') van parochianen op zondag.

Wanneer in een dorp of wijk het kerkgebouw de functie van 'kapel' krijgt, blijft de parochie in materiële zin duidelijk herkenbaar aanwezig. En er blijft gelegenheid voor parochianen om de kerk te bezoeken. Op een dag door de week kan de eucharistie worden gevierd of kan een gebedsdienst worden verzorgd. Ik wil u graag aanraden dit te combineren met een spreekuur en een activiteit waarbij parochianen elkaar kunnen ontmoeten en ondersteunen.

Het is ingrijpender wanneer in een dorp of een wijk van het kerkgebouw afscheid genomen moet worden. Het kan voelen alsof de parochie vertrekt uit de directe omgeving, maar zo is het niet. De parochie blijft aanwezig in de directe omgeving, bijvoorbeeld door het verzorgen van een wekelijkse of tweewekelijkse activiteit in een school, buurthuis of verzorgingshuis. U kunt de parochianen ter plaatse uitnodigen om samen te komen, elkaar te ontmoeten, met elkaar te spreken over een thema (een vastenbrief of de evangelielezing van de zondag), met en voor elkaar te bidden, en uit te wisselen wie ziek is en wie bezocht moet worden. Misschien kunnen er afspraken worden gemaakt over gezamenlijk vervoer op zondag. Parochiepost kan worden verdeeld op deze bijeenkomsten. Ook deze activiteiten zijn te combineren met een spreekuur van een van de pastorale beroepskrachten. Naast deze activiteiten blijft de parochie aanwezig doordat parochianen thuis worden bezocht door teamleden of vrijwilligers, doordat de ziekencommunie wordt uitgereikt, doordat kinderen worden uitgenodigd om mee te doen aan de Eerste Heilige Communie of aan het Vormsel. En ook doordat parochianen ter plekke gestalte geven aan hun geloof in inzet voor medemensen, en misschien wel meedoen in een diaconaal programma in het dorp of in de wijk. Wellicht is het mogelijk een devotiekapel te bouwen of in te richten in de wijk of het dorp waar de kerk gesloten is. Zo'n kapel biedt niet alleen parochianen gelegenheid om het eigen geloof te beleven en om kracht op te doen in persoonlijk gebed, het is ook een materieel teken van aanwezigheid van de parochie.

5. Afronding

Geachte pastoors, leden van pastorale teams en van de parochiebesturen. Ik heb u deze brief geschreven met het oog op het goede gebruik van de liturgische ruimte, het herinrichten en herbestemmen van kerken, en passende pastorale zorg bij keuzes met betrekking tot de kerken. Van harte hoop ik dat u steun vindt in de richting die ik u wijs, niet alleen voor u zelf, maar vooral omwille van de gelovigen die aan uw en mijn zorg zijn toevertrouwd. Mocht deze brief vragen oproepen dan zijn ik en mijn medewerkers graag bereid met u in gesprek te gaan. Voor vragen en opmerkingen kunt u zich wenden tot de secretaris-generaal van het bisdom, drs. B. G. Hartmann (bhartmann@bisdombreda.nl)

Graag wens ik u en uw parochianen Gods zegen.

Breda, op het Hoogfeest van Witte Donderdag, 29 maart 2018.

✠ Mgr. dr. J.W.M. Liesen
Bisschop van Breda

Verder lezen

Voor wie rond de beschreven thematiek verder wil lezen:

- Kerk, Eucharistie en Priesterschap, Bisschoppelijke brief van de Nederlandse bisschoppen, 2008;
- Het kerkgebouw als getuige van de christelijke traditie, Uitgangspunten van beleid voor kerkgebouwen, Liturgische documentatie 13, 2008;
- Beleidskatern Kerkgebouwen, Bisdome van Breda, 2009;
- Speciale Analecta 2013, Gebouwenbeleid en gebouwenplan, Bisdome van Breda 2013;
- Werkwijzen en protocollen van diocesane commissie kerkelijke gebouwen, herbestemmingscommissie en beoordelingscommissie voor kerkbouw en kerkelijke kunst.